

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ імені Г. С. СКОВОРОДИ**

ДАНИЛОВ Дмитро Анатолійович

УДК 1(540):233-852.5Йог

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ДГ'ЯНА» У ВЧЕННІ ЙОГІ
(ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ)**

Спеціальність 09.00.05 – історія філософії

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філософських наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в секторі східної філософії відділу історії зарубіжної філософії Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.

Науковий керівник: доктор філософських наук
Завгородній Юрій Юрійович,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, старший науковий співробітник відділу історії зарубіжної філософії, сектору східної філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Секундант Сергій Григорович,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова МОН України, завідувач кафедри філософії та основ загальногуманітарного знання, факультету історії та філософії;

кандидат філософських наук, доцент
Гнатовська Ганна Василівна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доцент кафедри історії філософії.

Захист відбудеться «21» червня 2019 року о 14:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.161.02 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук в Інституті філософії імені Г. С. Сковороди НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4, к. 318.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий «15» травня 2019 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради
кандидат філософських наук

Л. А. Ситніченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах глобалізації філософія йоги набуває популярності далеко за межами свого історичного ареалу. Її вивчення дозволить збагатити уявлення про індійську філософію та осмислити вплив цього вчення на сучасні тенденції в культурі країн Заходу.

Починаючи з перших перекладів індійських текстів західними мовами, істориків філософії цікавило питання про розмежування релігійної та філософської складової робіт індійських мислителів. У зв'язку з недостатнім опануванням граматики санскриту на Заході, перші переклади вкрай слабо відображали погляди авторів першоджерел. Так були сформовані стереотипи про індійську філософію загалом та філософію йоги зокрема. Незважаючи на значний розвиток досліджень, присвячених цій галузі знань, усунення помилкових уявлень про школи індійської філософії досі залишається актуальним і важливим завданням.

Йога є однією з основних філософських шкіл Індії. Дискурс цього вчення надзвичайно розвинутий і складається з безлічі полісемантичних санскритських понять. Для більш глибокого розуміння й аналізу феномену йоги західними філософами потрібне усвідомлення різноманіття смислів, що містяться в поняттях цього вчення. У зв'язку з цим, актуальним є більш якісне визначення змісту ключових понять філософії йоги на кожному етапі їхнього формування.

Одним із таких центральних понять філософії йоги є поняття «дг'яна» (санскр. деванагарі — **ध्यान**, IAST — *dhyāna*). Наявні дослідження з визначення дг'яни не дають повної картини її трансформації. Розуміння цього поняття помилково узагальнюється та зводиться переважно до значення «медитація». Дг'яна невід'ємно пов'язана з актом мислення, але її визначення змінювались в різні періоди. Осмислення трансформації дг'яни дозволить розкрити те, як саме цей акт мислення усвідомлювали в різні періоди історії вчення йоги: ведійського (бл. XVI — II ст. до н. е.), епічного (II ст. до н. е. — III ст. н. е.), класичного (IV ст. н. е. — XII ст. н. е.) та гатха-йогічного (XII — XV ст. н. е.). Усвідомлення поняття «дг'яна» у кожен із вищезгаданих періодів формує різницю у сприйнятті філософії йоги. Без розкриття сутності цього поняття та його трансформації, наше розуміння філософії йоги буде неповним.

Поглиблене дослідження трансформацій поняття «дг'яна» розкриє характер впливу йоги на інші філософські та езотеричні вчення Індії. Результати аналізу сприятимуть подальшому вивченню різних типів пізнання — в межах як східних, так і західних філософій.

Стан наукової розробки проблеми. Вітчизняні та зарубіжні дослідники неодноразово зверталися до теми дослідження акту мислення в історії індійської філософії взагалі і у вченні йоги, зокрема. Теоретичні підходи до філософії йоги починалися від апіорно-філософського методу (М. Мюллер, С. Радгакришнан, С. Чаттерджи і Д. Датта, Е. Фраувальнера). С. Дасгупта у своїх роботах з йоги дотримується гносеологічного визначення дг'яни,

вбачаючи завдання у відмові від приписування об'єктам онтологічного статусу і переходу до феноменологічної установки, для виявлення «конструктивних елементів» свідомості та її функцій. Б.Л. Смирнов, перебуваючи на позиціях діалектичної філософії, відкидає якісну різницю між дгараною та дг'яною. Питання рефлексії акту мислення в індійській культурі проблематизується широким спектром гуманітарних підходів. Підхід до історії релігійно-філософських учень, представлений у працях М. Еліаде, виділяє важливу сотеріологічну складову філософії йоги. Філософсько-лінгвістичний підхід до вивчення ведійських коренів «дг'яни» використовували К.Ф. Гельднер, Л. Рену, Я. Гонда, Т.А. Єлізаренкова, Р.Н. Дандекар, до текстів класичного періоду – В.І. Рудой та О.П. Островська. В.М. Бедекар, користуючись герменевтичним підходом, вийшовши за межі аналізу філософії Патаньджалі, вказує на розбіжності з йогою Бгішми, підкреслюючи відсутність у нього систематичності, але наполягає на буддійському корінні дг'яни в «Мокшадгармі». Ф. Маас окремо наголошує на синонімічності понять «дг'яна» та «самадгі». Потужний напрямок осягнення йоги і, зокрема, дг'яни, з точки зору герменевтики, здійснюють Дж. Маллінсон, Дж. Бьорч, М. Сінглтон. Українські вчені переважно дотримуються гносеологічного напрямку до розуміння дг'яни. О.М. Новицький розуміє її як «глибоке міркування про відомі предмети». А.Г. Сафронов підкреслює когнітивну, активно-пізнавальну спрямованість «сам'ями». Д.В. Бурба визначає дг'яну як медитація.

Попри велику кількість актуальних напрацювань, присвячених філософії йоги, дослідження поняття «дг'яни» залишається недостатнім. Насамперед відсутній аналіз трансформації цього поняття від ведійських витоків до гатха-йогічних текстів. Дана робота націлена на розв'язання цієї наукової проблеми.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане у секторі східної філософії відділу історії зарубіжної філософії Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди Національної академії наук України в межах таких планових тем: «Антропологічні ідеї східних філософій: традиції та інновації» (IV квартал 2013 – III квартал 2016, державний реєстраційний номер: 0114U001835) та «“Орієнталістська парадигма” у дослідженні інтелектуальних традицій Сходу: XIX – перша половина XX ст.» (IV квартал 2016 – III квартал 2019, державний реєстраційний номер 0116U005974).

Мета дисертаційного дослідження полягає у філософському осмисленні шляхів та сутності трансформації поняття «дг'яна» в ученні йоги на підставі аналізу писемних джерел ведійського, епічного, класичного та гатха-йогічного корпусів текстів.

Ця мета передбачає необхідність постановки та вирішення наступних завдань:

- з'ясувати значення термінів, утворених від кореня «дгі» (*dhī*), які передували появі поняттю «дг'яна», у найдавнішій пам'ятці індійської культури «Ригведі»;

- виявити перші згадки поняття «дг'яна» та їхнє розуміння у текстах ранніх і середніх упанішад;
- провести аналіз текстів, присвячених ученню йоги в «Магабгараті», виявити в них поняття «дг'яна» та з'ясувати його значення, порівняти отримані результати з більш ранніми та більш пізніми текстами;
- на матеріалах тексту «Йога-сутр» Патаньджалі проаналізувати значення поняття «дг'яна» в кожному розділі тексту, сформулювати його визначення та властивості;
- проаналізувати санскритські тексти гатха-йогічного періоду, виявити поняття «дг'яна», розкрити смисли, закладені в нього в цей період, порівняти зі значеннями на більш ранніх етапах;
- провести аналіз трансформації поняття «дг'яна» від етапу ведійських до гатха-йогічних текстів, виявити особливості та характер генези дг'яни у філософії йоги.

Об'єктом дисертаційного дослідження є дг'яна, одне з ключових смислоутворюючих понять вчення йоги.

Предмет дослідження — трансформація поняття «дг'яна» у вченні йоги від ведійського до гатха-йогічного періоду.

Методами дослідження є міждисциплінарний комплекс підходів до інтерпретації текстуальних джерел, вибір яких продиктований метою роботи. У роботі використано герменевтичний підхід до вчення йоги з питань історії філософії (Ф. Маас, Я. Вічер, Д.Г. Вайт, Д. Вуястік). У вивченні гатха-йогічних текстів – напрацювання Дж. Маллінсона, М. Сінглтона, Дж. Бьорча. Щодо аналізу екстатичного досвіду в йозі та його впливу на поняття «дг'яна» – підхід з історії релігійно-філософських учень М. Еліаде.

Для роботи з ведійським корпусом текстів та книгами «Магабгарати» ми використовуємо культурологічний підхід до історії філософії, запропонований В.С. Горським. Під час аналізу текстів ранніх упанішад і гатха-йоги залучається герменевтичний підхід А.Г. Сафронова. Щодо дг'яни у гатха-йогічних текстах – на філософську концептуалізацію поняття тілесності, обґрунтовану в дослідженні О.Є. Гомілко. Долучено монопонятійний підхід до історії індійської філософії (Ф.І. Щербатської, А.Ю. Стрелкова, Ю.Ю. Завгородній).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації вперше послідовно реконструйовано основні трансформації поняття «дг'яна» від ведійського до гатха-йогічного періоду та доведено їхній засадничий сенс для подальшого дослідження філософії йоги та її впливу на інші вчення індійської філософії:

Уперше:

- обґрунтовано значення дг'яни як пізнавального інструментарію, що використовується для досягнень стану нирвани (*nirvāṇa*), браhmaкаї (*brahmakāya*), пізнання атмана у контексті філософськи значущих ідей вчення йоги в текстах «Мокшадгарми» та «Бгагавадгіти», визначено субстанційне розуміння свідомості в тексті «Мокшадгарма», виявлено вплив названих текстів на формування філософії йоги Патаньджалі;

- з'ясовано, що у тексті «Мокшадгарма» йогічна дг'яна представлена у вигляді трьох складових: «послідовного роздуму» (vicāra), «знання, що розрізняє» (viveka), «судження» (vitarka). Це вказує на те, що саме епічному періоду властива рефлексія і систематизація пізнавального досвіду, та вказує на індійський епос, як осередок перших спроб для формування подальшої філософії Патаньджалі;

- вказано зміну об'єкту дг'яни від пізнання самоті людини (атмана) до розуміння тілесності, як нової складової сотеріології у гатха-йогічний період (XII-XV ст.). Доведено, що цей перехід вказує на розуміння тілесності людини того часу як обов'язкової і невід'ємної частини йоги. Завдяки новому знанню про тіло вчення йоги стає практичнішим, універсальнішим і зрозумілішим, навіть за межами індійської культури;

- виявлено перший приклад соматизації дг'яни у коментарі В'яси до «Йога-сутр» Патаньджалі (IV-V ст.), який вказує на початок переходу від ментально-орієнтованої дг'яни у класичному періоді до тілесно-спрямованої у гатха-йогічному;

- встановлено трансформацію поняття «дг'яна», яка полягає у зміні об'єкта пізнання, властивому кожному з виокремлених у роботі періодів. Нові знання визначали гносеологічну направленість філософії йоги та зумовлювали її сотеріологічний досвід;

Набуло подальшого розвитку:

- дослідження статусу дг'яни в онтології вчення йоги в «Чхандог'я упанішаді», де вказується на дг'яну, як на акт пізнання, що постає більш ієрархічним, ніж свідомість та менш значущим, ніж нове розуміння;

- доповнено визначення атмана як об'єкту дг'яни в текстах ранніх та середніх упанішад, де атман відображає сутність людини, але є прихованим за межами відомого знання і може бути усвідомленим лише завдяки дг'яні. Таке розуміння дг'яни у ведійський період, визнає її інструментом свідомості, який уможливорює езотеричне пізнання.

Уточнено положення про те, що:

- на відміну від поширених підходів, що зводяться тільки до аналізу третього розділу «Йога-сутр», в роботі досліджені всі інші розділи цього першоджерела. На підставі аналізу сутр усіх розділів виявлені властивості дг'яни щодо свідомості у філософії Патаньджалі: інтегрувальна, як та, що збирає свідомість воєдино, та трансцендувальна, як здатність до метаконтекстного сприйняття. Вказано на запозичення ідей щодо властивостей дг'яни з тексту «Мокшадгарми». Розвинуто положення про перехід від образно-метафоричного до логіко-дискурсивного типу мислення на прикладі досліджених пізнавальних процедур у вченні йоги в класичний період;

- для уточнення первинних смислів поняття «дг'яна», проаналізовано «Гімн Савітару» в «Ригведі», встановлено, що вже в найдавнішому тексті Індії акт мислення позначав думку, яка «ососяна блиском» солярного божества і «пробуджує» свідомість. Виявлені міфологічні образи, які є засадничими для реконструкції визначень дг'яни у філософії Патаньджалі, яка визнавала авторитет Вед.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розкритті поняття «дг'яна» в період від ведійських витоків і до текстів гатха-йоги, що дає можливість майбутнім дослідникам філософії йоги в роботі з першоджерелами враховувати весь зміст поняття «дг'яна». Отримані результати можуть бути використані як у науковій діяльності, так і в навчальному процесі під час підготовки лекційних курсів із філософії, релігієзнавства, індології та культурології.

Особистий внесок дисертанта. Основні положення та результати дисертаційного дослідження отримано дисертантом самостійно. Переклад цитат з іншомовних джерел (із санскриту, з англійської, з німецької) здійснено самостійно, окрім тих цитат, де про це окремо вказано.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалася на засіданнях відділу зарубіжної філософії Інституту філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України. Основні тези і положення дисертаційного дослідження апробовано у виступах і доповідях на таких 8 всеукраїнських і міжнародних наукових та науково-практичних конференціях, як: Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016» (квітень 2016, м. Київ); XII Міжнародна наукова конференція «Філософія. Нове покоління» на тему «Слово і невисловлюване» (березень 2017, м. Київ); VI Всеукраїнська науково-практична конференція «На шляху до синтезу філософії, науки і релігії» на тему «Міф, філософія, наука: історична траєкторія взаємин» (квітень 2017, м. Львів); «Літня школа з йогічних досліджень» (серпень 2017, Інститут релігієзнавства Ягеллонського університету, м. Краків); «Релігійний симпозіум. Релігія і культурні зсуви: від осьового часу до (пост) секулярної доби» (листопад 2017, Ягеллонський університет, м. Краків); Міжнародна наукова конференція «XXI Сходознавчі читання А. Кримського» НАН України Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського (листопад 2017, м. Київ); IV Всеукраїнська конференція індологів (січень 2018, м. Київ); XIII Міжнародна наукова конференція «Філософія. Нове покоління» на тему «Історія філософії та історії філософій» (листопад 2018, м. Київ).

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у 5 наукових публікаціях, серед яких 1 стаття в науковому фаховому виданні, 4 статті в наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, та 8 тезах наукових доповідей.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, п'ятнадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (199 позицій). Повний обсяг дисертації складає 205 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено його мету й завдання, сформульовано елементи новизни, які розкриваються в основних положеннях дисертації.

У першому розділі *«Теоретико-методологічні засади дослідження дг'яни»* розглянуто основні дослідницькі підходи до вивчення «дг'яни» у вченні йоги, висвітлено методологічні засади дослідження трансформації цього поняття, проаналізовано ключові індійські першоджерела, які необхідні для повного огляду трансформації поняття «дг'яна».

У підрозділі 1.1. *«Основні дослідницькі підходи до вивчення дг'яни у вченні йоги»* з'ясовано ступінь розробленості аналізу вчення йоги й поняття «дг'яна» в індійській традиції. Для цього були досліджені й описані праці з аналізу ведійських, епічних, класичних та гатха-йогічних текстів західних та східних дослідників.

Щодо аналізу витоків поняття «дг'яна» опрацьовані дослідження Р. Гріффіта, К.Ф. Гельднера, Л. Рену, Я. Гонди, Н. Дандекара, Т.Я. Єлізаренкової, О.Я. Сиркіна, В.К. Шохіна. Проаналізовані більш ґрунтовні дослідження, які пропонують панорамне охоплення вчення йоги таких дослідників, як Дж. Маллінсон та М. Сінглтон, Е. Фраувальнер, Г. Ферштайн, Г. Бгаттарачар'я, Г. Ларсен. Щодо окремих статей, присвячених дг'яні в епічний період, виявлено буддійське розуміння «дг'яни» у 188 розділі «Мокшадгарми» В.М. Бедекарром. Підкреслено наявність його впливу на Ф.А. Мааса, Дж. Маллінсона та М. Сінглтона. Вказано на погляди Б.Л. Смирнова на дг'яну, які обмежені лише філософією Патаньджалі. Напрацювання таких вчених, як С. Дасгупта, Я.В. Гауер, В.І. Рудой та О.П. Островська, Ф.А. Маас є важливими у зв'язку зі спеціалізацією на вивченні дг'яни у текстах класичної йоги в «Йога-сутрах» та в традиційних коментарях до них. Стосовно досліджень текстів гатха-йогічного періоду проаналізовано окремі праці М. Еліаде, Дж. Маллінсона, М. Сінглтона, Дж. Бьорча, виявлено прогалини щодо виокремлення поняття «дг'яна» та його розуміння в цей період. З'ясовано буддійські акценти у розумінні дг'яни у статтях А.В. Парібка, В.Г. Лисенко й тантричні у визначенні С.В. Пахомова.

До аналізу у дисертаційному тексті також залучені напрацювання сучасних українських дослідників. Зокрема, ми спирались на граматичний аналіз «Бгагавадгіти» Д.В. Бурби, дослідження Ю.Ю. Завгороднього щодо української рецепції індійської філософії, підходи А.Г. Сафронова з аналізу «Йога-сутр» та психопрактик вчення йоги. Окрім цього виявлені та розглянуті перші спроби осмислити філософію йоги у ХІХ – першій половині ХХ ст. О.М. Новицьким та П.Г. Ріттером.

У підрозділі 1.2. *«Методологічні засади дослідження поняття «дг'яна» і його трансформації в текстах традиційної індійської думки»* розкриті основні методи, застосовані в дисертаційному дослідженні. Зазначено, що історико-філософське дослідження характеру трансформацій поняття «дг'яна» передбачає застосування міждисциплінарного підходу. Окреслено базові методологічні засади дослідження, якими є методи герменевтики, феноменології та структурної семіотики. Для вивчення ведійського та епічного корпусу текстів, застосовано культурологічний підхід до історії філософії В.С. Горського, можливості якого в аналізі східних текстів були доведені С.В. Капрановим, Ю.Ю. Завгороднім. Для прояснення самого

терміна «поняття» та його структури використані праці В.С. Горського, В.І. Кузнєцова; для розуміння оригінальних ідей індійських текстів – філософсько-лінгвістичний підхід В.І. Рудого, О.П. Островської; для аналізу тілесності – праці М. Фуко та підхід О.Є. Гомілко. Щодо монопоняттєвих досліджень східних учень, вказано на підхід таких учених, як Ф.І. Щербатської, а також А.Ю. Стрелкова, Ю.Ю. Завгородній. До історії філософії класичної йоги використан герменевтичний підхід Ф.А. Мааса, Я. Вичера, Д.Г. Вайта, Д. Вуястіка; до гатха-йогічних текстів – Дж. Маллінсона, М. Сінглтона, Дж. Бьорча, а щодо аналізу екстатичного досвіду в йозі та його впливу на «дг'яну» – М. Еліаде. Для транскрипції санскритських власних назв залучений підхід Д.В. Бурби, а для транслітерації – «International Alphabet of Sanskrit Transliteration».

У підрозділі 1.3. **«Огляд основних індійських першоджерел дисертаційного дослідження»** обґрунтовується перелік індійських текстів, залучених до аналізу поняття «дг'яна». Наведені тексти обирались на основі їхнього впливу на формування вчення йоги та значення для індійської традиції в цілому. Вказано на проблеми періодизації філософії йоги (Ф.А. Маас) та запропоновано авторський підхід щодо періодизації першоджерел.

З ведійського корпусу текстів запропоновано проаналізувати «Ригведу» (I.61.2, I.117.23, III.62.10, IV.36.2, VIII.12.10, X.11.1) та добуддійські упанішади: «Каушитака-упанішада» (3.2, 3.3, 3.4, 3.5), «Чхандог'я-упанішада» (7.6.1, 7.6.2, 7.26.1.). Вказано на їхню важливість у ракурсі вивчення дг'яни до появи вчення Будди, який по-своєму інтегрував це поняття до буддизму. Також пропонується до розгляду «Шветашватара-упанішада» (1.13–14.) та «Майтрі-упанішада» (6.1, 6.9, 6.18, 6.24). Незважаючи на наявність поняття «дг'яна» у назві «Дг'янабінду-упанішади» (1, 22, 41, 69), обґрунтовано відмову детально розглядати цей текст у зв'язку з відсутністю в ньому оригінальних ідей, цитованих у розглянутій нами «Шветашватара-упанішаді». В епічному корпусі розглянуті такі тексти, як «Бгагавадгіта» (2.62, 12.6, 12.12, 13.24, 18.52) та «Мокшадгарма» (181, 188, 189, 203, 294, 321, 333). У першоджерелах класичного корпусу запропоновано аналізувати всі вживання поняття «дг'яна» в «Йога-сутрах» Патаньджалі (1.39, 2.11, 3.2, 4.6), на відміну від попередників, які зупиняються переважно на сутрі 3.2. Досліджено такі гатха-йогічні тексти: «Горакша-шятака» (68–75, 76–91, 92–98, 99–101), «Дататрея-йогашастра» (20–24, 117–119, 123, 124), «Аманаска-йога» (1.20, 1.24, 2.5, 2.8), «Гатха-йога-прадипіка» (1.42, 1.51, 4.8).

У другому розділі **«Трансцендентувальна орієнтованість дг'яни у ведійському корпусі текстів»** проаналізовано тексти «Ригведи» й упанішад.

У підрозділі 2.1. **«Витоки дг'яни в «Ригведі»**» проаналізовано текст «Ригведи». Спираючись на дослідження К.Ф. Гельднера, Р.Н. Дандекара, Л. Рену, Т.Я. Слізаренкової, Р. Гріффіта, встановлено перші уявлення щодо акту мислення, які пов'язані з дг'яною: «роздивляння внутрішнім зором», «поетична інтуїція», «внутрішня сила бачення», «поетичне осяяння». Проведено аналіз «Гімну Савітару», що містить одну з найзначущих ведійських мантр для індійської культури – «Гаятрі». Встановлено, що в цьому

гімні акт мислення позначав думку, яка «осяяна блиском» солярного божества і «пробуджує» свідомість. Ведійське сприйняття зіставлено з актом мислення у пізнішій філософії Патаньджалі. Обґрунтовано, що цей зміст необхідно враховувати в аналізі філософії йоги Патаньджалі і, зокрема, поняття «дг'яни».

У підрозділі 2.2. «Упанішади: виникнення і формування поняття «дг'яна»» зроблено аналіз добуддійських упанішад: «Каушитакі-упанішади», «Чхандог'я-упанішади». З'ясовано, що головний акцент цих текстів зосереджений на еротичному тяжінні («кама»), як силі, яка спрямовує «дг'яну» до пізнання невідомого. Зроблено висновок на прийнятності еротичного бажання щодо дг'яни у ведійській традиції, на відміну від учення Будди. Вказано на неможливість людського буття без дг'яни у «Каушитакі-упанішаді». Онтологічні уявлення в «Чхандог'я-упанішаді» визначають дг'яну як роздум, який трансформує субстанціональну свідомість (*citta*) в усвідомлене нове знання (*viñāna*). Встановлено, що дг'яна впливає з сакральної сутності людини – атмана – розташованої в серці. У «Шветашватара-упанішаді» дг'яна стає пізнанням, «що проявляє приховане від погляду», тобто атманом. «Майтрі» визначає дг'яну як таку, що «осягає невігластво» й «розрізняє нерозрінювальне». Останнє вказує на перші уявлення щодо змісту поняття дг'яни як акту аналітичного мислення.

У третьому розділі «Сотеріологічна направленість дг'яни в епічному корпусі текстів “Магабгарати”» проаналізовано тексти «Бгагавадгіти» й «Мокшадгарми» щодо поняття «дг'яна» в цьому творі. Виявлено зв'язок із ведійським і класичним корпусами текстів, зроблено порівняльний аналіз отриманих здобутків.

У підрозділі 3.1. «Дг'яна у “Мокшадгармі”: психологічний вимір» вказується на подив магатм як початок дг'яни – роздуму щодо існування світу. Проведено аналогію зі здивуванням як початком філософії в «Теететі» Платона та в «Метафізиці» Арістотеля. Дг'яна та йога ототожнюються. Зазначено перші практичні інструкції, які повинні супроводжувати роздум у дг'яні (181): супроводження мовчанням, відсутністю рухів, відмовою від їжі. Виявлено дві складові дг'яни: утримання розуму на одному об'єкті (*ekāgratā*) разом із контролем дихання. Вперше вказано на прояви дг'яни – появу суджень (*vitarka*) та розрінювального знання (*viveka*). Виявлено її впливи на процеси у свідомості під час роздуму: синтез чуттів, синтез думок. Досягнення останнього є станом самадгі. Вказано, що синтез це прозріння й відбувається в одну мить. Наведена метафора для описання цього афекту: «блискавка, яка пронизує хмару», після якої наступає «безвітря» (*nirvāṇa*). Доведено, що в цьому тексті нірвана є станом свідомості й не має онтологізованої надприродної складової. Обґрунтована позиція проти тези Ф.А. Мааса щодо тотожності дг'яни і самадгі (188). Обґрунтовано зв'язок між філософськи значущими ідеями «Мокшадгарми» та філософією Патаньджалі.

У підрозділі 3.2. «Дг'яна як сакральна практика пізнання в “Бгагавадгіті”» було виявлено, що поняття дг'яна у контексті вчення йоги зустрічається п'ять разів у чотирьох розділах «Бгагавадгіти» (2.62, 12.6, 12.12, 13.24, 18.52). З'ясовано, що дг'яна в «Бгагавадгіті» виступає як вид ментальної

практики, інтенціонально зверненої до об'єкта, і такої, що носить когнітивний характер. У дванадцятому розділі пізнавальна дг'яна інтегрована в культ бгакті як одна з форм ушанування Кришни. Трансценденція дг'яни вище за статусом, ніж наявне знання (*jñāna*) чи вправа (*abhyāsa*). Зокрема, «Бхагавадгіта» у вищезгаданих шлоках підкреслює, що є три різні способи пізнання атмана: дг'яна, санкх'я-йога і карма-йога. Дг'яна дозволяє пізнавати атман безпосередньо, достовірно, усебічно. Таке осмислення об'єкта приводить до умиротворення суб'єкта пізнання.

У четвертому розділі «Класичний корпус текстів філософії йоги: гносеологічна специфіка дг'яни в “Йога-сутрах”» було детально досліджено поняття «дг'яна» у філософії Патаньджалі. Проаналізовано всі згадки дг'яни в цьому тексті, виділено її гносеологічний зміст.

У підрозділі 4.1. «Визначення дг'яни як процесу пізнання у філософії йоги» розглянуто третій розділ «Йога-сутр» Патаньджалі. Проаналізовано визначення дг'яни – «однорідний потік пізнання (об'єкту)». Зроблено висновки стосовно безпосереднього зв'язку дг'яни з іншими складовими сам'ями (*saṃyama*). Наведені індійські коментарі класичного періоду (В'яси, Вачаспаті Мішри) для окреслення традиційного розуміння обраних сутр. Доведено розуміння самадгі як «прозріння» нового знання в результаті роздуму й зроблено акцент на можливості багаторазового відтворення цієї події, якщо їй передували концентрація (*dhāraṇā*) та «однорідний потік пізнання». Дг'яна постає ядром восьмичастинної йоги Патаньджалі й відображає її гносеологічний зміст.

У підрозділі 4.2. «Інтегровальна властивість дг'яни в першому розділі “Йога-сутр”» аналізується сутра 1.39. У ній перераховуються перешкоди щодо усвідомленості (*samprajñāta*). Доведено, що Патаньджалі звертає увагу на «розпорошеність свідомості» (*citta-vikṣepāḥ*) як їхній загальний наслідок. Також Патаньджалі розкриває дг'яну в першому розділі як акт протидії розпорошеності свідомості, який інтегрує свідомість (*citta*) воедино, за умови її інтенції до інтелектуально привабливого (*abhimata*) об'єкта. Властивість дг'яни збирати свідомість разом, запропоновано називати «інтегровальною властивістю дг'яни».

У підрозділі 4.3. «Трансцендувальна властивість дг'яни у відношенні до свідомості в другому розділі “Йога-сутр”» аналізується розуміння дг'яни в сутрі 2.11. Зроблено ретельний аналіз визначення йоги (1.2), «клешевих (*kleśa*) вритті (*vṛtti*)» (2.3, 2.5), «невігластва» (2.5, *avidyā*), стану «спостерігача» (*draṣṭar*, 1.3). Дг'яна постає інструментом, за допомогою якого драштар здатний подолати розчинення в невігластві, трансцендуючи до осмисленого стану. Запропоновано називати цю специфіку «трансцендувальною властивістю» дг'яни.

У підрозділі 4.4. «Дг'яна в буддійському контексті четвертого розділу сутр “Йога-даршани”» розглянуто поняття «дг'яна» в сутрі 4.6. Наведено аргументи Д. Вуястика, П. Дойсена, Дж. Гауера, С. Дасгупти, Е. Фраувальнера, А.Г. Сафронова та Г. Ларсена щодо буддійського походження четвертого розділу. Вказано на Дж. Гауера, який бачить у цьому фрагменті елементи

філософії Васубандгу, викладеної в «Абгідгармакоші», і йогочари – у «Ланкаватара-сутрі». Зроблено аналіз сутр 4.4–6. Виявлено буддійське розуміння нашарувань пристрастей на свідомість і значення дг'яни: як вільний від них стан свідомості. Доведено, що термін «дг'яна» в цьому розділі вживається в буддійському контексті.

У розділі 5 «Тілесна орієнтованість дг'яни в сотеріології гатха-йогічних текстів» виявлено нове розуміння дг'яни, об'єктом якої стає тілесність.

У підрозділі 5.1. «Дг'яна як психотехнічна трансформація у гатха-йозі “Даттапрея-йога-шястри”» зазначено, що в цьому тексті йдеться про те, як, не зважаючи на релігійну, філософську або соціальну належність, досягається успіх в йозі (41), що радикально по-новому позиціонує його як універсальне вчення. Виявлено два типи дг'яни. Перший має інтенцією порожнечу (*śūnya*), але не у філософському контексті школи мадг'ямака, а у практичному сенсі «незаповненості». Сутність другої дг'яни – у пильному вгляданні у різні частини тіла, що може звести до «перемоги над смертю». Після чого вказується на значущу роль дг'яни. У розділі про «гатха-йогу» дг'яна ділиться на «таку, що має якості» (*saguṇa*) і «без'якісну» (*nirguṇa*). Виявлено, що дг'яна приводить «до шляху звільнення» (*mokṣamārga*). Зроблено висновок, що вперше дг'яна змінює орієнтованість на тілесність, пізнання якої розкриває перед практиком сотеріологічні перспективи.

У підрозділі 5.2. «Дг'яна як багаторівнева практика пізнання тіла й універсуму в “Горакша-шятаці”» вказано на лише шість, замість восьми у Патаньджалі, частин його в цьому тексті: «асана», «пранасам'яма» (*prāṇasamāyāma*), «пратьягара», «дгарана», «самадгі» й «дг'яна», що свідчить про відмову від етичних складових філософії Патаньджалі у гатха-йогічному корпусі текстів. Зроблено висновок, що хід плину свідомості у дг'яні відрізняється від випадково існуючого, оскільки прагне до методичного пізнання суті й не має випадкового блукання (76). У визначенні семантично закладено основу індійської специфіки мислення про звільнення (мокша), заглибленість у замкнутий круговорот буття (сансара) й сотеріологічні властивості йогочного гнозису (дг'яни). Доведено, що на відміну від філософії Патаньджалі, де йогоін щоразу, усвідомивши нове знання, досягає самадгі, у «Горакша-шятаці» – це найвище з містичних переживань, і одноразово його досягнувши, містик звільняється раз і назавжди.

У підрозділі 5.3. «Метафізика дг'яни за допомогою тіла в “Аманаска-йозі”» вказано на реформаторський підхід автора гатха-йогічного тексту і його критику ортодоксального індуїзму, послідовників веданти, шяйвів, тантриків, чернечої й аскетичної системи Індії. Виділено й критику виконання тілесно орієнтованої дг'яни. Ішвара чітко вводить дг'яну як медитацію на «ніщо», це поєднує розум йогоїна з «вищою реальністю» («Парабрагман»). Вказується й на другий вид дг'яни – звернений до пізнання інтеріоризованого простору у тілі між верхівкою голови та основою хребта (*jyotiṃaṇḍala*). Доведено, що її результатом є вісім знаменитих досягнень, як, наприклад, «аніма» (*aṇima*) – здатність до заглиблення й деталізації в пізнанні об'єкта. Зроблено висновок,

що «Аманаска-йога» ілюструє дг'яну в новому, більш містичному та практичному розумінні, ніж попередні тексти, до яких індійський автор ставиться критично.

У підрозділі 5.4. «*Підсумкова компіляція гатха-йогічних ідей про дг'яну в “Гатха-йога-прадипіці”*» вказано на підсумки гносеологічної складової сотеріології гатха-йоги. Незважаючи на компіляційний жанр цього тексту, значення дг'яни залишається незмінним у всьому тексті. Сватмарама визначає дг'яну як пізнання суті атмана в сотеріологічних цілях. Однак зазначено, що є й суттєва відмінність від більшості текстів до гатха-йогічного періоду – практика дг'яни відсунута на другий план. Перше місце посідають тілесні практики, спрямовані на пізнання більш тонких психічних та енергетичних структур метафізичної фізіології гатха-йоги й управління ними.

У **висновках** сформульовано основні результати історико-філософського дослідження трансформації поняття «дг'яна» у вченні йоги, що конкретизуються в наведених нижче положеннях.

Як засвідчує здійснений аналіз, поняття «дг'яна» було присутнє в текстах учення йоги від часів становлення індійської філософії до XV ст. Завдяки всім понятійним нововведенням і формуванню нових дискурсів у генезі вчення йоги, «дг'яна» зазнавала послідовної трансформації.

Завдяки дослідженню філософії Патаньджалі, з'ясовано, що дг'яна недвозначно визначається як акт пізнання. Концептуалізуються інтегрувальна й трансцендувальна властивості дг'яни з ранніх текстів – тут у сутрах їм надається філософське обґрунтування. Об'єктами дг'яни, згідно з Патаньджалі, можуть бути будь-які явища: як зовнішні щодо суб'єкта, так і інтерналізовані. Патаньджалі об'єднує увагу до об'єкту, сам процес пізнання та результат роздумів в одну категорію «сам'яма». «Сам'яма» може бути відтворена безліч разів стосовно різних завдань пізнання й не має єдиної онтологізованої значущості. Пізнавальна трансценденція «спостерігача» (*draṣṭar*) завдяки дг'яні звільняє практика від невігластва (*avidyā*) та визначається як одна зі складових цілей йоги.

Завдяки аналізу допатаньджалієвських текстів, зроблено висновок, що дг'яна має ведійські коріння. У найдавнішому тексті індійської культури «Ригведі», ці перші уявлення про мислення ототожнюють з «осянням», «прозрінням» – новим знанням як в технічних рішеннях (технологія колісниць), так і у поетичному сенсі.

Як з'ясовано в дослідженні, в упанішадах змінюється об'єкт дг'яни – її інтенції спрямовані на сутність явищ. Постають нові онтологічні питання, сутність людини та причина світу. Автори упанішад роблять ціннісний акцент на самому процесі пізнання, а не на його результаті.

Під час аналізу філософськи значущих ідей йоги в епічному творі Індії «Магабгарата» («Мокшадгарма», «Бгавадгіта»), розкрито, що, з одного боку, об'єктом дг'яни постає психіка, а з іншого – онтологічні питання. Виявлено різноманіття практик, які регулюють психічний стан людини, також пов'язаними з дг'яною. Єство свідомості подається нам як субстанція, яка схильна бути розкиданою та неорганізованою. Замість цього вказується на

властивість дг'яни збирати свідомість разом. Пізнання розглядається як можливість стати спокійним, причетним до Брагмана та вільним від негативно забарвленої «зав'язки» з буттєвістю, яка пригнічує своїм невіглаством. Методологія дг'яни в цей період стає самостійною та співмірною ученню, розкритим у «Бгагавадгіті» й філософії санкх'ї. Встановлено, що дг'яна, як пізнавальний акт, цінується вище, ніж вже наявне знання.

Цілісне осмислення трансформації поняття «дг'яни» стало можливим після аналізу гатха-йогічного корпусу текстів. Виявлено новий для цього часу об'єкт інтенцій дг'яни – тілесність людини. Сотеріологія даного періоду постає неможливою без пізнання тіла (*na dehena vinā muktih*), але цей підхід гармонійно вписаний до гатха-йоги разом із «без'якісною» дг'яною (*nirguṇa*) – спрямування свідомості до пізнання Брагмана.

Підсумовуючи дисертаційне дослідження, зауважимо, що кожен етап містив у собі ті чи інші складові більш ранніх періодів, але при цьому, будучи переосмисленим, наповнювався новим змістом, отримував нові цілі й звертався до нових об'єктів. Отримані здобутки виокремлюють перспективний напрям для досліджень сучасних тенденцій у вченні йоги та вказують на подальші перспективи щодо досліджень взаємовпливу та запозичень ідей, пов'язаних із дг'яною в східних і західних філософіях.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Данилов Д. А. Дг'яна: трансформація розуміння медитації від «Рігведи» до упанішад / Д. А. Данилов // Мультиверсум. Філософський альманах. — Київ, 2017. — №7–8 (155–156). — С. 76–85.
2. Данилов Д. А. Дхьяна: сотеріологіческая гносеологія в текстах «хатха-йоги» / Д. А. Данилов // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. — Серія: Філософія. Вип. 799. — Чернівці: Чернівецький національний університет, 2018. — С. 89–98.
3. Данилов Д. А. Значення дг'яни в «Бгагавадгіті» / Д. А. Данилов // Вісник Львівського університету. — Серія: Філософсько-політологічні студії. — Випуск 18. — Львів, 2018. — С. 76–84.
4. Данилов Д. А. Специфіка дг'яни в «Мокшадгармі» «Магабгарати» / Д. А. Данилов // Вісник Львівського університету. — Серія: Філософсько-політологічні студії. — Випуск 15. — Львів, 2017. — С. 31–42.
5. Данилов Д. А. Трансцендувальна та інтегрувальна властивості дг'яни в «Йога-сутрах» Патанджалі / Д. А. Данилов // «Гілея: науковий вісник»: Збірник наукових праць. — Випуск 138 (№ 11). Ч. 2. Філософські науки. — Київ, 2018. — С. 57–63.

Матеріали й тези наукових конференцій:

6. Данилов Д. А. Дхьяна: деміфологізація медитації від Рігведи до Упанішад / Д. А. Данилов // Збірник тез VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «На шляху до синтезу філософії, науки та релігії» на тему «Міф,

філософія, наука: історична траєкторія взаємин», 21–22 квіт. 2017 р. [Текст] / за ред. І. В. Карівця. — Львів: Сполом, 2017. — С. 43–44.

7. Данилов Д. А. Когнітивний характер дг'яни в «Мокшадгармі» / Д. А. Данилов // Збірник тез міжнародної наукової конференції «XXI сходознавчі читання А. Кримського», 17–18 лист. 2017 р. [Текст] / за ред. Н. М. Овчарук. — Київ: Інститут сходознавства А. Ю. Кримського, 2017. — С. 43–44.

8. Данилов Д. А. «Осевое время» телесности как способа достижения мистических переживаний / Д. А. Данилов // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016», 20–21 квіт. 2016 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. — Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. — Ч. 1. — С. 211–213.

9. Данилов Д. А. Розвиток значення дг'яни від ведійських витоків до тексту «Мокшадгарми» / Д. А. Данилов // Всеукраїнська конференція індологів «Індія - 70 років незалежного розвитку: досягнення, проблеми, перспективи» 30-31 січня 2018 р. [Текст] / за ред. О. І. Лукаш. — Київ: Фоліант, 2018. — С. 34–35.

10. Danilov D. The «Axial Age of Somatics» as a Means of Attaining Mystical Experience in Oriental and Western Esoteric Traditions of the 12–14 centuries AD. / D. Danilov // Religions Symposium of the Jagiellonian University, Krakow. — 6th IKSRS: Religion and Cultural Shifts: from Axial Age to (Post)Secular Age, 13–15 November 2017. — P. 3.

11. Danilov D. The term dhyana in the system of yoga: deconstruction / D. Danilov // Слово і невисловлюване. Тези дванадцятої міжнародної наукової конференції «Філософія. Нове покоління» (Київ, НаУКМА, 23–24 березня 2017 року) / упоряд. В. Корчевний. — Київ: Університетське видавництво «Пульсари», 2017. — С. 28–30.

АНОТАЦІЇ

Данилов Д. А. Трансформація поняття «дг'яна» у вченні йоги (історико-філософський аналіз). — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. – Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України. – Київ, 2019.

Дисертаційне дослідження присвячене осмисленню поняття «дг'яна» у вченні йоги. Проаналізовано розуміння дг'яни у ведійських, епічних, класичних, гатха-йогічних текстах. Виявлено сутність генези цього поняття на матеріалі вищезгаданих текстів. Вказано на пробіли у вивченні дг'яни дослідниками йоги у період з ХІХ – по початок ХХІ століття. Проаналізовано фрагменти текстів, які раніше не аналізувались. Показано корені поняття «дг'яна» у найбільш ранніх текстах ведійської доби. Зроблено висновки щодо властивостей дг'яни у відношенні до свідомості та впливу на думки. Простежено вплив ведійських і епічних текстів на «Йога-сутри» Патанджалі. Обґрунтована позиція щодо універсалізації дг'яни та її отілеснювання в гатха-йогічний період. Зроблено українські переклади фрагментів санскритських

джерел щодо текстів індійської філософії й вчення йоги зокрема. На прикладі одного поняття «дх'яна» ретельно вивчені ключові індійські тексти до колоніального періоду. Створені передумови й закладені перспективи для подальшого дослідження розвитку вчення йоги та її взаємодії з іншими філософськими вченнями.

Ключові слова: дх'яна, йога, філософія, гносеологія, сотеріологія, тілесність, медитація, гатха-йога, Мокшадгарма, Патаньджалі.

АННОТАЦІЯ

Данилов Д. А. Трансформація поняття «дх'яна» в ученні йоги. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. – Институт философии имени Г. С. Сковороды Национальной академии наук Украины. – Киев, 2019.

Диссертационное исследование посвящено осмыслению характера трансформации понятия «дх'яна» в учении йоги на основании анализа письменных источников ведийского, эпического, классического и хатха-йогического корпусов текстов. Выявляются характеристики основных направлений трансформации понятия «дх'яна», которые необходимы для дальнейших исследований философии йоги и ее влияния на другие учения индийской философии. Выяснено значение терминов, образованных от корня «дхи» (*dhī*), предшествовавших появлению понятия «дх'яна» в древнейшем памятнике индийской культуры «Ригведе», на материале «Гимна Савитару». Установлено, что в «Ригведе» понятие «дх'яна» обозначало мысль, которая является «озарением блеска» солярного божества и дает «пробуждение». Показана трансформация семантической наполненности концепции «дх'яна» от обращенной вовне мысли, объединяющей человека с метафизическим миром в «Ригведе» до конкретной практики в упанишадах, необходимой для внутриспсихического изменения и достижения эзотерического понимания. Проанализированы первые упоминания понятия «дх'яна» и их смысловая наполненность в текстах ранних и средних упанишад. Доказано, что дх'яна в корпусе текстов ранних и средних упанишад становится практикой познания атмана, инструментом сознания, которое познает то, что лежит за пределами известного. Диссертационное исследование демонстрирует значимость дх'яны в «Мокшадгарме» – это прорыв к новому знанию, что имеет присущий всей индийской ментальности сотериологический характер. В «Мокшадгарме» ум является подчиненным дх'яне, без нее он не обладает познавательным свойством. Предметом познания может быть как проблема экзистенциального характера, так и гносеологического. Показано, что йога в «Мокшадгарме» базируется на познавательном свойстве манаса, а дх'яна является методом окультуривания этого свойства с помощью самадхи. Дх'яна в тексте эпоса является практикой взятия под контроль индрий. Вместе с тем дх'яна предусматривает собрание ума воедино, направленность его на один объект, сочетание этого процесса с контролем дыхания, а также навыки содержание

манаса от отвлечения. Согласно тексту «Мокшадгармы», вышеуказанное порождает размышление, разграничивающее знание, способность к высказыванию суждений. Вместе с тем, в «Мокшадгарме» такое знание не является конечным. Далее следуют три альтернативы – нирвана; познание брахмакаи и познание атмана. В диссертационной работе проанализирован текст «Бхагавадгиты». Выявлено, что в нем дхьяна встречается пять раз в четырех разделах, интенционально обращена к объекту и носит когнитивный характер. В двенадцатом разделе познавательная дхьяна интегрирована в культ бхакти как одна из форм почитания Кришны. «Бхагавадгита» подчеркивает три различных способа познания атмана – дхьяна, санкхья-йога и карма-йога. Дхьяна позволяет познавать атмана непосредственно, достоверно, всесторонне. Такое осмысление объекта приводит к умиротворению субъекта познания. Также выявлено, что дхьяна, как процесс познания, позиционируется Кришной выше уже имеющегося знания. Этим подчеркивается важность познания по сравнению с уже сложившимся знанием практика. Выявлено определение, значение и свойства понятия «дхьяна» в каждом разделе текста «Йога-сутр» Патанджали; изучены, в отличие от известных подходов к анализу только третьей главы «Йога-сутр», все остальные главы этого первоисточника. Выявлены интегрирующие свойства дхьяны в «Йога-сутрах» Патанджали, реализуемые по отношению к сознанию, как собирающие сознание воедино. Выявлены трансцендирующие свойства дхьяны в «Йога-сутрах» Патанджали, реализуемые по отношению к сознанию, как способность метаконтекстного восприятия. Доказан переход от образно-метафоричного к логико-дискурсивному типу мышления в учении йоги на примере дхьяны в классический период философии йоги. Раскрыты смыслы понятия «дхьяна», заложенные в санскритские тексты хатха-йогического периода, и сопоставлены со значениями дхьяны на более ранних этапах. Обнаружено изменение объекта, к которому обращена концепция «дхьяны», и ее ориентированность на познание физической телесности, характерная для хатха-йогического периода. Четко определено место дхьяны, взаимоотношения с другими понятиями и ее иерархическое положение в дискурсе йоги. Выявлен характер генезиса и особенности трансформации дхьяны, как одной из ключевых смыслообразующих концепций учения йоги, основанный на изменении объекта познания в учении йоги в каждый из рассматриваемых периодов.

Ключевые слова: дхьяна, йога, философия, гносеология, сотериология, телесность, медитация, хатха-йога, Мокшадхарма, Патанджали.

SUMMARY

Danylov D. A. Transformation of the concept of “dhyāna” in the doctrine of yoga. – Manuscript.

Thesis for the Degree of Candidate of Philosophical sciences in specialty 09.00.05 – history of philosophy. – H. S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2019.

The thesis is devoted to the understanding of the concept of dhyāna in the doctrine of yoga. The use of dhyāna in Vedic, epic, classical and haṭha-yogic texts is analyzed. The essence of the dhyāna in each of the body of texts is revealed. The gaps in the study of this concept in the philosophy of yoga by Western scholars are indicated. New fragments of texts are studied, in contrast to existing research. The roots of the concept of dhyāna are shown in the earliest texts of the Vedic period. Conclusions are made on the properties of dhyāna in relation to consciousness and its influence on thoughts of practitioners. The influence of the Vedic and epic texts on the Yoga Sutra of Patanjali is traced. The position is grounded on the universalization of dhyāna and its flowering in the haṭha-yogic period. That gives perspective of further research of development of yoga and its influence on extravedic doctrines.

Key words: dhyāna, yoga, philosophy, epistemology, soteriology, corporeality, meditation, haṭha-yoga, Mokṣadharmaparvan, Patañjali.

Підписано до друку 07.05.2019 р.
Ум. др. арк. 0,9. Формат 60x84/16.
Тираж 130 прим. Папір офсетний. Зам. №200519
Надруковано з макету замовника у ФОП Шмидко Т.С.
Свідоцтво ДК 5941 від 11.01.2018 р.
03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 8. Тел. (050) 411-66-51, (044) 22-99-539

Видавництво «Наукова столиця»
Друк наукової літератури